

ԱԻԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

Ա. ԶԳԱՅԻՆ ՄԱԿԱՆՈՒՆ.

Հին ատեն մարդկանց անուաները ճրջափ ալ տարբեր տարբեր ըլլային իրարմէ, շատ անգամ նոյն անունով երկու, իրեք, չորս եւ աւելի անձինք կը գտնուէին. որով հարկաւ շփոթութիւն կիյնար խօսակցութեան, պատմութեանց եւ դատաստանական գործողութեանց մէջ: Այս շփոթութենէն զգուշանալու համար բնական էր որ ամեն մարդու բուն անուանը վրայ ուրիշ անուն մը կամ ածական մը աւելցուէր, եւ անով զանազանուէր մէկը մեկային. եւ այսպէս սկսաւ մականունն զրուիչ անուանց վրայ:

Մականունները կառնուին մեկուն ցեղէն, հայրենիքէն, բարոյական կամ բնական մեկ կատարելութենէն, պակասութենէն, վիճակէն, արուեստէն, ըսած մեկ խօսքէն, եւ այլն: Ասոնց մէջ, մանաւանդ հին ատենը, ամենէն բնականն

ու սովորականն էր՝ զրեքէ ամեն ազգաց մէջ՝ մեկուն անուանը վրայ աւելցնել հօրը անունը: Այս սովորութիւնը հասարակ բան դարձած էր Հրէից, Ասորոց, Յունաց, Հռովմայեցոց, Հայոց եւ ուրիշ ազգաց մէջ: Ուստի կը տեսնենք որ սուրբ գրոց մէջի անձինքն ընդհանրապէս այս կերպով կը զանազանուին իրարմէ. Յեսու որդի Նաւայ, Քաղէր որդի Յէփոնայ, Դաւիթ որդի Յէսայ, Սաւուղ որդի Կիսայ, Յերոբովամ որդի Նաբատայ, եւ այլն: Յունաց մէջ ալ քեպէտ որդի բառը շատ անգամ զօրութեամբ կիմացուէր, բայց հայրենի անունը յօդով մը կը դրուէր սեռական հոլով. զոր օրինակ, Աղկլիբիադէս Կինեայ (Ալքլիվիանոնիս օ՝ Քլինիու). Հռովմայեցոց մէջ հօրը անունին տեղը՝ որդւոյն անուանը ծայրը ius կամ eius մասնիկը կաւելցուէր, իբր քէ այն մասնիկը filius

(որդի) բառին համառոտութիւնն ըլլար, ինչպէս Տիտոս Կլաւդիոս (Titus Claudius):

Ռուսաց մէջ սովորութիւն է հօր անունին ծայրը *ով* կամ *օվ* (օֆ), (*էվ, էֆ*) եւ *ովիչ* մասնիկները աւելցնել. զոր օրինակ Փաւլով կամ Փաւլովիչ (Պօղոսեան), Նիքոլայեվիչ (Նիկողայոսեան), Մաթֆէլ (Մատթեոսեան), Արսէնէլ (Արսենեան) եւ այլն:

Իսկ մեր ազգին մէջ հին ատենը աւելի սովորական եղած կերեւայ՝ *հան* մասնիկն աւելցնել հօրը անուանը վրայ եւ այնպէս յիշել որդին. զոր օրինակ, Տիգրան Նրուանդեան, Սմբատ Բիւրատեան, Թորոս Կոստանդեան, Ռուբեն Լէւոնեան, Արամ Սմբատեան, Գագիկ Աշոտեան եւ այլն: Ուստի եւ Նարեկացին կըսէ, Աքար Զարմեան եւ Սառուշ Կիսեան, կերպով մը հայացընելով երրայական զրուցութեամբ՝ որդի Զարմեայ, որդի Կիսեայ:

Այս տեսակ մականունը, այս ինքն հօր անունովը զորդին ուրիշ համանուն մարդիկներէն որոշելը՝ առանց ազգատոհմի անունը պահելու, մինչեւ հիմայ ալ մնացած է արեւելեան ազգաց շատերուն մէջ. ինչպէս Պարսից, Թուրքաց եւ Արաբացոց, որ *զատէ*, *օղլու*, *իպն* կամ *պէն* եւ *վէլէտ* բառերը կըրանեցընեն, ինչպէս որ յայտնի է. Վրացիք ալ *ձէ* (որդի) բառը կըգործածեն¹:

Գանք ազգատոհմի անուններուն, որ հիմարուն *մականուն* անունք կըհամարուին:

Նախ այս է դիտելու բանն որ քէ արեւելեան եւ քէ արեւմտեան ազգաց մէջ՝ հօր անունը ոչ միայն որդւոց անուանը վրայ դրուելով, այլ եւ շատ անգամ թոռներուն ալ տրուելով՝ ազգատոհմի կամ ցեղի անուն դարձեր է: Մենք օրինակի համար մերիւններէն յիշենք ասոնք. Մամիկոնեան, Մամիկոնեանք. Մանաւազեան, Մանաւազեանք. Կամսարական, Կամսարականք. Դիմաքսեան, Դիմաքսեանք, եւ ուրիշ շատերը, որ մէյմէկ նախարարութեանց կամ մեծամեծ ցեղերու անուններէն էին հին ատեն: Քանի որ Հագարացիք եւ յետոյ Թաքարք եւ Յամանեանք զօրացան ու տիրեցին հետզհետէ Հայաստանի, մերագնեայք ալ այն տիրապետող ազգաց սովորութեանը հետեւելով ընդհանրապէս՝ ցեղի անու-

նը պահելու անփոյր եղան, բաւական համարելով միայն իւրաքանչիւր անձին հօր անունը եւ կամ շատ շատ՝ արհեստը, ծնած քաղաքը՝ գեղը յիշատակել: Երբեմն ալ, ինչպէս որ ամեն ազգաց մէջ սովորութիւն է, ազգատոհմի մը մէջ մէկուն տրուած ածականը՝ իբրեւ գովեստ կամ պարսաւ կամ ծաղրածութիւն, եւ կամ բնական պակասութիւն, որդւոց որդի անցեր է: Այս տեսակ մականուններուն ալ մեծ մասը Տաճկաստանի մէջ տաճկերէն է. Պարսկաստանի՝ Ռուսաստանի ու Վրաստանի մէջ անգամ տաճկերէն եղածները հայերէններէն աւելի շատ են: Հարկ չենք համարիր այս համառօտ յօդուածիս մէջ բազմաթիւ օրինակներով հաստատել խօսքերնիս, վասն զի ամեն մարդ ալ իրեն եւ կամ իր քաղաքակիցներուն մականունները միայն աչքէ մը անցընելով ալ՝ կրնայ մեր յիշելիքներէն աւելի ու շատ զարմանալի կամ զուարճալի մականուններ գտնել:

Միայն քէ այս կուգենք յիշեցընել հոս մեր ընթերցողաց որ Տաճկաստանի Հայերը երկար ատեն իրենց տաճկական մականունները հետ Տաճկաց *օղլու* բառը կըրանեցընէին. մօտ տարիներս, գոնէ ըստ մասին, իրենց մականունները հայացընելու բաղձանօք՝ այն բառին տեղը *հան* մասնիկը առին. որով քեպէտ եւ մականունը տաճկերէն ըլլայ ըստ իմաստին, բայց ըստ վերջաւորութեանը հայերէն բառի ձեւ կառնու:

Ռուսաստանի Հայոց մէկ մասին մէջ ալ մտած է այս ազգասիրական սովորութիւնը քանի մը տարիէ ի վեր. բայց այս ալ ստոյգ է որ բուն Հայաստանին Ռուսաց ձեռքը անցած մասին բնակիչներուն շատը արդէն իրենց ազգային մականունները պահեր էին ու կըպահեն՝ *հանց* կամ *չնց* մասնիկները բանեցընելով, ինչպէս որ հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր կընեն նաեւ Պարսկաստանի Հայերը. ուստի եւ կըսեն Խոսրօկնց, Դասպարկնց, Դանիէլեանց, Թորոսեանց, Խօճկնց, Մէլգումկնց եւ այլն: Սակայն տիրող ազգին սովորութիւններուն հետեւելու հարկը, կամ քէ լաւ եւս ըսենք՝ փափաքը, ստիպած է շատն ալ որ իրենց մականունը Ռուսաց մականուններուն վերջաւորութեամբն իբր քէ զարդարեն, կամ քէ Ռուսաց ականջին ընտանեցընեն: Ասոր համար՝ որը կառնու Ռուսաց *ով* մասնիկը, եւ կըսէ, Թորոսով, Մատթով, Աւագով, Արարատով, Մարուզով, Առաքելով, Սարգիսով. որը *ովիչ* կամ *իչ* մասնիկները. Տանիւովիչ, Բանտովիչ, Լաղարովիչ. որն

¹ Այս բառը մեր ռամկօրէնին մէջ մտեր է, ու գործիչը գոնէկարար կանչելու ատեն կըրանի. շատ տեղ ձօ, տեղ տեղ *սօ*, տեղ կայ որ *ձէ* կամ *հա՛ ձէ*, տեղ ալ կայ որ *ձա* կըսեն, իբրեւ *մանչ*, *ուշագ*, *օղլան* և

այ սրի կամ ուրի մասնիկները . Արդուծիւքի, Մալախովսքի, Զախարովսքի, Արարատսքի :

Շատ փափաքելի էր որ Հայկազուն եղբարք ամեն տեղ եւ ամեն ժամանակ իրենց անուամբն ու մականուամբն ալ դիւրաւ ճանչցուէին ու գատուէին օտար ազգերէն, եւ այս կողմանէ ալ վար ջմնային ուրիշ ազգերէ որ ընդհանրապէս իրենց սեպհական մականունները ազգային մասնիկով կամ վերջաւորութեամբ մը կը դարդարեն, եւ ոչ օտարէն փոխ առնուած ձեւով : Իրաւ է որ Եւրոպայի մէջ երբ հայ ազգատոհմի անուն մը այս կամ այն ձեւով մէյմը ճանչցուած է, կարելի չէ անիկայ փոխել՝ առանց զանազան դժուարութեանց եւ անտեղութեանց . որով հայկական մականունը հարկ կըլլայ երբեմն աւելի յանձն առնուլ այլակերպեալ ձեւին մէջ պահել՝ քան թէ հայացընեմ ըսելով շփոթութեան պատճառ ըլլալ . բայց անոնք որ այստեւտեւ ալ փափաք մը կը ցուցնեն իրենց մականունը տաճկացընելու, ռուսացընելու, գաղղիացընելու, անգղիացընելու եւ այլն, պէտք է մտածեն որ քերեւս մեծապէս կանխրաին իրենց նախնեաց եւ յաջորդացը, իրենց ազգին եւ հայրենեացը դէմ, ու ետ կենան այնպիսի խորհրդէ :

Շատ մականուններ կրնային այլ եւ այլ լեզուաց մէջ զանազան վերջաւորութիւններ առնուլ՝ առանց իրենց ազգային ձեւը կամ արմատը փոխելու, բայց դժուար է որ օտարները անով չճշտին : Օրինակի համար, ղենեք թէ մեկուն հայերէն մականունն է Մարինեան կամ Մարինեանց . տարակոյս չկայ որ այս մականունը ինչ լեզուի մէջ ալ յիշատակուի՝ աղեկն այն է որ անփոփոխ պահուի . վասն զի անով կիմացուի թէ ինչ ազգի անուն է, եւ օտար անուններէ կը գատուի : Իսկ թէ որ օտար ազգաց կամ օտար ազգի մը սովորութեանը հետեւիլ ուզելով՝ Մարինեան ձեւը փոխես, Հայու անուն ըլլայն ալ բոլորովին կը մոռցուի, եւ քերեւս այն մականունը զործածող Հայուն ցեղին կորսուելէն առաջ՝ հայկական անունը կ'օտարանայ ու կը կորսուի : Եւ յիրաւի . ինչո՞վ պիտի ճանչցուի թէ Անգղիա բնակող Մարինեանին ցեղը կամ բուն ազգատոհմը հայ է՝ երբոր ինքզինքը

անուանէ Մարինեան կամ Մաք-Մարին . երբոր Գերմանիա կամ Հոլանտա բնակողը ըսուի Ֆոն-Մարին, կամ Վան-Մարին, Գաղղիա բնակողը Տը Մարէն կամ Տէ Մարին . Իտալիա բնակողը Մարինօ կամ Տի Մարինօ . Ռուսաստան բնակողը Մարինով, Մարինովիչ կամ Մարինիչ, Մարինարի, Մարինովսքի . Յունաստան բնակողը Մարինօփոլոս կամ Մարինարի . Վրաստան բնակողը Մարինանձի, Պարսկաստանինը Մարինդաւէ, Տաճկաստանինը Մարին օղլու, եւ այլն եւ այլն :

Ասով ալ կիմացուի որ մականուն փոխելը, այսինքն մականունի մը ազգային ձեւը վերցընելով՝ օտարազգի ձեւ մը առնուլն անպատշաճ բան է, ինչպէս որ կընէին Ռուսաստանի Հայերէն շատը, եւ անոնց հետեւելով՝ նաեւ Տաճկաստանի Հայերէն ոմանք : Եթէ պատուաւոր ազգատոհմի մը անդամներէն մեկուն կամ մեկալին վայելուչ չսեպուի իր մականունը՝ որչափ ալ ծրուած կամ օտարացած ըլլայ՝ ըստ քմաց փոխել, շտկել ու բուն ձեւին վերածել, ո՞չ ապաքէն եւս առաւել ապօրինաւոր ու վնասակար է՝ ազգային բուն ձեւը թողուլ յանկարծ ու օտար ձեւ մը առնուլ :

Խօսքերնիս վերջացընենք՝ յիշեցընելով դարձեալ մեր ազգասեր ընթերցողաց այս մխիբարական բանս թէ Տաճկաստանի Հայոց մէջ երեսուն կամ քառասուն տարի մը հազիւ կայ որ մականունը ազգային ձեւով բանեցընելու սովորութիւնը մտած է զրերէ անգգալի կերպով, եւ հիմա աշխարհիս ամեն կողմի Հայերուն մէջ ալ սկսած է տարածուիլ : Յուսայի է որ կամաց կամաց՝ քանի որ ազգասիրական հոգին շատնայ մէջերնիս, այսպիսի մեծ եւ փոքր ուղղութիւններն ալ առանց դժուարութեան ի գործ դրուին :

Եթէ յանկարծ ամսագրոյս խմբագրին մականունը ընթերցողաց միտքն իյնալով՝ հակառակ երեսնայ այս իր սկզբանցը, կը յիշեցընենք որ նախ խմբագիրը իր ցեղին մականունն հետողը կամ տեղը չէ որ շտկուի իրաւունքը կամ՝ պարտքն ունենայ . երկրորդ, այլ եւ այլ պարագաներէ ստիպուած է այն ձեւը բանեցընել որ ուրիշները տուած են ու կուտան իր մականունանը՝ նման մականուններէ գատելու մտքով . եւ երբորդ՝ արդէն շատ անգամ հայերն ձեւով կ'սէն ու կըզրէ իր մականունը երբոր շփոթութեան վտանգ մը չկայ :

ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՌ ԼԵԶՈՒԻՆ ՔԱՆՈՒ ՄԸ ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ
ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ :

Դամարճակ բառին գրութիւնը քայտեւ անստոյգ է, բայց որովհետեւ ոմանք ուզած են ասիկայ բանեցընել

իբրեւ ժողով, խումբ, ձեմարան, եւ այլն, մեզի ալ անյարմար չէրեւար՝ Անգղիացոց club եւ meeting բառերուն տեղը դամարճակ ըսել : Իրաւ է որ club ու meeting բառերն իրարմէ մէյմեկ քիչ մը տարբերու-